

Egy háború anatómiája

Krausz Tamás és Bartha Eszter beszélgetése

Bartha Eszter: Ukrajna – hiába szomszédos ország – csak a háború kitörése óta került igazán a hazai figyelem középpontjába. A háborúval együtt járó mérhetetlen emberi szenvedés, a lerombolt házak, települések, városok, a halott civilek és katonák látványa nyilvánvalóan minden jóérezsű emberből kiváltja a menekültek iránti együttérzést, a segítőkészséget és az orosz invázió elítélését. A szemünk előtt folyó háború és annak médiaközvetítése azonban óhatatlanul előtérbe helyezi az érzelmi alapú megközelítéseket, ahol a világban csak az örök jó és gonosz harcában gondolkozhatunk. Mit gondolsz, lehetséges – vagy szükséges-e – belemenni ma a háború anatómiájába?

Krausz Tamás: Minden háborúnak megvan a maga története, de a történetek közös eleme, hogy minden háború szenvedéstörténet, ártatlan emberek pusztulásának története. A háború – nevezd akár „különleges katonai hadműveletnek” – mint a nemzetállamok közötti politikai konfliktusok megoldásának legerőszakosabb eszköze egy humanista elkötelezettségű ember számára elfogadhatatlan. A háború elítélése azonban nem jelentheti az elemzésről való lemondást, hiszen akkor a békéhez, a humánus kiutakhoz sem kerülünk közelebb. Az világos, hogy igen nehéz akkor „objektívnek” maradni – bármit jelentsen is az objektivitás a történelemben –, amikor emberek tömegei kényszerülnek menekülésre, veszítik el otthonukat, vagy akár életüket is.

Bartha Eszter: Noha a háborút korábban te sem láttad valószínűnek, számos munkádban, interjúdban kifejtetted az orosz–ukrán konfliktus történeti okait, a modern kapitalista világgazdasági rendszerben folyó küzdelmektől való elválaszthatatlanságát. Az országok és régiók egymástól való függését jelentős mértékben a hierarchikus világrendszerben elfoglalt hely határozza meg. Nem lehet a „nem demokráci-

ából” csak úgy átugrani a demokráciába, a szegénység állapotából a gazdagság állapotába. Már a rendszerváltás periódusában dokumentálhatóan „megjósoltad” Putyint,* amikor az 1990-es években még komoly tudósok is a történelem végét látták bele az államszocializmus és a Szovjetunió bukásába. Miért volt illúzió Oroszországban a liberális demokrácia kísérlete és mit jelentett a Szovjetunió összeomlása?

Krausz Tamás: Visszakérdezek: mikor volt Oroszországban – egész történelme folyamán – olyan demokratikus polgárság – „régiesen”: burzsoázia –, amely megteremthette volna a liberális polgári rendet? Milyen társadalmi felhajtóereje lehetett ott a nyugati típusú polgári demokratikus fejlődésnek, ahol hagyományosan hiányzott vagy nagyon gyenge volt ez a társadalmi osztály? A Szovjetunió összeomlása ráadásul gazdasági krízist is okozott a régióban. Hol lehetett itt tere a nyugati mintájú kapitalizmusnak, amely oly sokszor bizonyult már illúzióknak Kelet-Európában? Nem is szólva arról, hogy miféle kapcsolatok, miféle alá- és fölérendeltségi viszonyok jöttek létre a nyugat-európai centrum és a kelet-európai félperiféria között? Az államszocializmus átrendezte ezeket a viszonyokat. Ennek részleteire itt nem tudunk kitérni. Azt azonban látni kell, hogy az „ösbűn” – Putyin állításával is ellentétben – éppen hogy nem Lenin, hanem a Szovjetunió szétzúzása, amely „mellesleg” a globális baloldal pozícióit is jelentősen meggyengítette, Oroszországban pedig utat nyitott a sokkterápiás, neoliberais privatizálásnak, magyarul: a nyers pusztításának. E „fejlődés” részeként formálódtak meg az új rezsimnek uralkodó osztályai, oligarchikus csoportjai, miközben a lakosság nagy többsége békeidőben példátlan árat fizetett a rendszerváltozásért. Igen korán látni lehetett azokat a folyamatokat, amelyek a nyugati típusú demokratikus fejlődés helyett egy egészen más, ún. oligarchikus vagy nómenklatúra-kapitalizmust honosítottak meg Oroszországban, és persze Ukrajnában is. A különböző oligarchikus csoportok és az őket „kiszolgáló” hatalmak mind Ukrajnában, mind Oroszországban kezdettől konkurenciaharcban álltak egymással, és eltérő intenzitással versengtek a nyugati nagytőke kegyeiért. A harc elmérgesedését tovább fokozta a nyugati hatalmi elit és tőkés társaságok Ukrajna-projektje, amely az ő geopolitikai érdekeiket szolgálta. 2013–2014

* Krausz Tamás: *Jelcin és a jelcinizmus*. Szovjet Füzetek XI. Budapest, Magyar Ruzsisztikai Intézet, 1993.

volt a vízvázasztó, amikor Ukrajnában a demokratikusan megválasztott, legitim elnököt puccsista módon eltávolították a hatalomból. Ebben meghatározó szerepet játszott a nyugatbarát hatalmi elit, néhány oligarchával megtámogatva, és a korrupciós, vadkapitalista rezsimmel elégedetlen százazrek tüntetései. Ez a nyugatos, európai fordulat („euromajdan”) hathatós amerikai közreműködéssel, a „süteményes Nuland asszony” szimbolikus szerepével és az amerikai dollármilliárdok nagyon is valóságos támogatásával ment végbe. A gazdasági, kulturális-rokoni, nyelvi-történelmi értelemben is ezer szállal Oroszországhoz kötődő Ukrajna „nyugatos” függetlensége egyszerre realitásnak látszott. Fiatalok milliói hittek az „európai utolérés” lehetőségében éppen úgy, mint 1989-ben másutt is a kelet-európai régióban. Az elérhetőnek látszó illúziók mindig fontos szerepet játszottak a történelemben, az ukrainai nyugatos fordulat tekintetében pedig alapvetőnek bizonyultak: az „utolérés” volt a bűvös szó, ami mindent igazolt. A „nyugatos kör”, amely önmagát a nemzettel azonosította, jelentős külföldi támogatást kapott, miközben szövetségesül megtalálta a náci gyökerű szélsőjobboldalt. Ez a jelenség mint szervezett nemzeti szintű gondolat- és politikai alakzat a Majdanon jelent meg először a maga teljes vértezetében.

Bartha Eszter: Ne siessünk ennyire előre. Hadd utaljak itt vissza egy 2019-ben megjelent interjúdra!* Jelezted, hogy a kapitalista világgazdasági rendszerben komoly harc folyik egy új világregndért, amelybe a putyini Oroszország is „beleállt”. Felvázolnád röviden Oroszország szempontjából ezt a folyamatot?

Krausz Tamás: Látnunk kell, hogy az utóbbi 30 évben a bipoláris világregnd összeomlása után bonyolult átrendeződések zajlottak le számos gazdasági és politikai kihívás nyomán, amelyekre itt és most nem térhetünk ki részletesebben. Mindenesetre a végeredmény egy kaotikus világállapot lett, amelyben felismerhető a régi, USA-központú világregnd meggyengülése, Kína, India és Oroszország – nem egyforma mértékű – megerősödése. Kína gazdaságilag vált a világ „műhelyévé”, Oroszország pedig ismét katonai világhatalomként

* Háború és béke: Oroszország és az új világregnd. In Bartha Eszter: *A népiirtástól a történelemhamisításig. Rendszerkritikai megközelítések Krausz Tamással.* Budapest, Eszmélet Alapítvány, 2019.

igyekszik a világrendszerben meggyengült pozícióit megtartani, gazdasági gyengeségét kompenzálni, mindenekelőtt az USA-val szemben. Ukrajna talán még Oroszországnál is többet veszített: a legsikeresebb szovjet tagköztársaságból lett a legkevésbé sikeres rendszerváltó országok egyike. Az ukrán lakosság egy jó része – és itt milliókról beszélünk – elhagyta Ukrajnát. Egy óriási tömeg mérhetetlen szegénységbe zuhant, olyan szegénységbe, amelyre a Sztálint követő szovjet korszakból senki sem emlékszik. Az országot úgyszólván a korrupció tartja össze, noha e téren az orosz kapitalizmus sem igen marad el.

Bartha Eszter: Egy régebbi interjúdban úgy fogalmaztál: még sehol sem sikerült Amerikának „demokráciává” bombázni egy országot. Ma a Nyugat megint elővette a demokrácia-diktatúra fehér-fekete szembeállításának propagandáját, amelyet előszeretettel használtak/használnak a totalitárius paradigmából kilépni nem tudó szerzők. Holott ez a paradigma tipikus hidegháborús ideológia volt, amelyet az angol–amerikai szovjetológiában az 1980-as évektől már evidenciának tekintett a mainstream történettudomány. Miközben ma bárki, aki szóba hozza a NATO háborúit és az USA hathatós „segítségét” az ukrán háború kirobbantásában – és persze a folytatásában is, gondoljunk csak a „nagylelkűen” nyújtott fegyverszállítmányokra és a dollármilliárdos katonai támogatásokra –, kockáztatja, hogy rásütik a „putyinbarát” jelzőt. Hogyan látod, miről szól valójában ez a háború?

Krausz Tamás: Ma is úgy gondolom, hogy az amerikai „segítség”, értsd, militarista-elnyomás beavatkozás nyomán mindenütt a káosz erői törtek fel, és persze sehol nem lett amerikai vagy nyugati típusú demokrácia. Lett helyette vérözön, népirtás, terrorizmus, és megjelent a menekültprobléma a maga rémes következményeivel. Mindenki emlékszik még, hogy az USA, a NATO háborúi – Irak, Líbia, Szíria, Afganisztán „demokratikus” szétbombázása – „állították elő” azokat a milliókat, a NATO-országok áldozatait, akiket „migráns” néven tartanak számon Nyugaton. És ehhez jön a mostani orosz–ukrán háború eddig 4 milliónál is több menekültje, akik ugyan toleránsabb fogadtatásra találtak Európában mint „fehér keresztények”, sorsuk azonban így is a legrosszabb bérmunkás sors, ha egyáltalán munkához jutnak. Az orosz hatalmi elit narratívájában mindezek az átalakulások úgy jelentek meg – mindenekelőtt persze Ukrajna „westernizálása”, a NATO általi felfegyverzése és katonai bázisok kiépítése 2014 után,

a Luganszki és a Donyecki Köztársaságok katonai fenyegetése és kb. 13 ezer civil lakójának lemészárlása – mint Oroszország létérdekeinek megkérdőjelezése. A nyugati szankciók valójában – függetlenül a demokratikusnak mondott ideológiától – egy újfajta gazdasági háborúval fenyegetik Oroszországot, sőt, az USA igyekszik energiaipacait egyenesen elhódítani. Ennyiben az orosz értelmezés a katonai inváziót preventív akcióként fogja fel.

Porosenko és Zelenszkij olyannyira a nyugati védőernyő alá húzódtak, hogy a NATO keleti kiterjesztését Oroszország határaiig vitték volna, amit az alkotmányban is rögzítettek. Meghatározott történelmi okok következtében Lengyelország és a balti államok váltak a NATO előretolt őrséivé, felvonulási terepévé. Hatalmi elitjeik e feladatokat önként és mély meggyőződéssel vállalták. Oroszország mindezt biztonságának aláásásaként élte meg. Ezt a fordulatot utasította vissza orosz támogatással a két szeparatista „népi köztársaság” és a népszavazást követően annektált Krím. Ezt követően a vak is látta, hogy itt egy ádáz geopolitikai harc bontakozik ki Ukrajna körül.

Bismarck és Hitler után ismét felmerül Ukrajna Nyugat általi „elragadásának” lehetősége, amit az oroszországi hatalmi elit úgy él meg mint magának Oroszország létezésének megkérdőjelezését. Ne feledjük, a NATO az utóbbi 32 esztendőben a nagyhatalmak minden korábbi ígérete ellenére egyre közelebb került Oroszország határaihoz, körbefonta katonai bázisaival, Ukrajnát beleértve. És ez Oroszország számára valódi fenyegetést jelentett, hiszen az Egyesült Államoknak a világ 80 országában több mint 1000 katonai bázisa van. Az orosz–ukrán háború ebben az értelemben tehát orosz–amerikai háború, amelynek kontúrjai már korábban körvonalazódtak, nemcsak Ukrajna felfegyverzésében, hanem az amerikai szankciós politika keretében is. Már a háború első két hónapja megmutatta, hogy Putyin belelépett abba a csapdába, amelyet az amerikaiak állítottak neki. Az amerikai vezetők nagyon is előkészítették a talajt az orosz katonai akció számára abban a reményben, hogy Oroszországot így kivéreztetik. Persze Putyin is látta ezt kelepécét, de belelépett, mert úgy vélte: Oroszország bármit csinál, ha ragaszkodik biztonsági érdekeihez, az USA számtalan további szankcióval sújtja, s ha ez igaz, akkor legalább „kapjon érte valamit”: Kelet-Ukrajnát. Ezt a törekvést fejezik ki a „nácitlanítás” és a „demilitarizálás” fogalmai.

Bartha Eszter: Ha nem az ideologikumból, hanem a kapitalista világgazdasági rendszer hatalmi realitásaiból indulunk ki, megis-

métlődhet a lenini tézis: harc a világ újrafelosztásáért... A mai világ történései mintha visszaigazolnák a rendszerváltás után a történelem „lomtárába” száműzött baloldali narratívát.

Krausz Tamás: A világ mostani gazdasági és területi újrafelosztásának alapvető tétje az amerikai gazdasági, kapitalista hegemonia. Ennek során a kínai, indiai és orosz befolyási övezetek és érdekek számos ponton megütköznek a nyugati centrumkapitalizmus érdekeivel. Mindenekelőtt az energetikai piac, a high-tech piac, a szárazföldi és tengeri kereskedelmi utak fölötti ellenőrzés stb. egy lehetséges multipoláris világrendben másképpen nézhetne ki, mint manapság.

Oroszország végzetes, „melegháborús” döntése, hogy direkt katonai eszközökkel állítja helyre tekintélyét – bármibe kerüljön is – a vele szomszédos térségben, akarata ellenére az USA Európa fölötti uralmának egyfajta megerősítését szolgálja. Ugyanis Ukrajna mint „nyugati projekt” német eredetű, és nem amerikai, noha az ukrán munkaerő és piac a maga mezőgazdasági termelésével az EU számára volt elsődlegesen fontos. Az USA ezt felismerve állt az ukrainai folyamatok élére a demokrácia és szabadság szokásos ideológiájának hangoztatásával. Olga Bajsa amerikai kutató e jelenség elemzése során hangsúlyozta: „Az Euromajdan a jó és a rossz közötti végső küzdelem látomása, legalábbis részben, nemcsak »a másféle«, az Euromajdant nem támogató ukrainaiakkal szembeni türelmetlenséggel volt magyarázható, hanem a tiltakozóknak az a készsége is kifejeződött benne, hogy alávéssék magukat a nyugati politikusok, kormányok és pénzügyi intézmények utasításainak. A tiltakozás szentségének narratív keretei között a Nyugat irányító struktúráit nem a reálpolitika bürokratikus intézményeiként fogták fel, hanem a jó erejének megmutatkozásaként, amely globális harcot folytat a gonosz ellenében.*

Ezt a gonoszt testesítette meg a szovjet típusú konzervatív vagy tekintélyuralmi „putyinizmus”, amely narratíva negligálta Ukrajna és Oroszország évszázados közös történelmét és kulturális közösségét, csak a *nyugati jó* és a *keleti rossz* harcában gondolkodott és kommunikált. Nem véletlen, hogy Oroszország már akkor elvesztette az információs háborút, amikor még el sem indította a katonai inváziót. Valójában persze a putyini hatalmi elit, ha valamitől irtózik, az éppen-

* Lásd Olga Bajsa tanulmányát („A Majdan eszkatológiája”) a 156–168. oldalakon.

séggel a szovjet intellektuális kultúra és művészet öröksége a maga humanista és szocialista küldetésével.

Ugyanakkor a globális információs háború keretei között az USA vezénylete alatt a civilizációs rasszizmusból kinövő nyugati, felülről vezérelt ruszofóbia csúcsra járatása példátlan szinten valósult meg, ami az Európai Unióban és az USA-ban szinte párhovatarozástól függetlenül áthatja a mindennapi élet szövezeit. A ruszofóbia az Oroszországgal való gazdasági, információs és fegyveres szembenállás, a Nyugat kulturális felsőbbrendűségének globális ideológiájává vált: a Nyugat visszatért a civilizációs rasszizmus történelmileg jól bevált hagyományához, új elemekkel „gazdagítva” és világméretekben kiterjesztve azt.

Világossá vált, hogy kvázi a III. világháború „előtörténetét” éljük, ami arra irányul, hogy a régi világrendet lerombolja és valami más rendszert állítson a helyébe. Mindez egyszerre több síkon (gazdasági, politikai, kulturális, információs) és globálisan folyik, noha egyelőre a nagyhatalmak közvetlen katonai összeütközése nélkül. Oroszország totális gazdasági és kulturális izolálása módot ad mindenekelőtt az USA-nak arra, hogy véglegesen felszámolja a világrend korábbi gazdasági és politikai szabályait, biztonsági rendszereit. Maga kívánja e szabályokat újra kialakítani, aminek áráról még nincsen világos képzetünk. Mindeközben Oroszországban az USA-t egyfajta neokolonialista rendszerként ábrázolják, amivel szemben az ázsiai összefogás lehet a kiút.

Romokban az európai biztonsági rendszer, amit a „kollektív Nyugat” Ukrajna lehetséges elvesztésével azonosít, elfelejtve, hogy az Oroszország izolálása és „ellenőrzésére” tett kísérletek szinte a Szovjetunió felbomlása után mindjárt elkezdődtek. Elegendő, ha itt csupán utalunk Brzezinski Oroszország felosztására vonatkozó „bölc” elképzeléseire a 90-es évek elején, amit számos orosz (és nem orosz) szerző az Ukrajna-projekt kezdetének tart. Ismert, hogy például maga Kissinger, aki szintén nemzetbiztonsági tanácsadó volt, a projektet károsnak és megvalósíthatatlan örülségnek tartotta, nem szó szerint idézem, de a világháború közvetlen előszobájának tekintette azt. Éppen ennek tükrében látszik az orosz katonai invázió katasztrofális kockázatnak.

Bartha Eszter: A nyugati totalitárius-neototalitárius szerzők előszeretettel építenek a „hagyományos” ruszofóbiára, figyelmen kívül hagyva a nyugati „keresztsháború” mítoszának goebbelsi gyökereit,

és azt a tényt, hogy Hitler számára a Szovjetunió nem pusztán „életteret” jelentett, hanem a kommunizmus elpusztítása volt az elsődleges cél, amihez eleinte talált is a régióban szövetségeseket. Hogyan jelenik meg a mai ukrán nacionalista ideológiákban a szovjet örökség vad megtagadása és a tőle elválaszthatatlan ruszofóbia?

Krausz Tamás: Egy új nemzetállam építésének eszköztárából nem hiányozhat a historizáló nemzeti ideológia, amely Ukrajna gyökereit egészen a Kijevi Ruszig viszi vissza. Más tendencia a II. világháború időszakában kiterelődő náci típusú szélsőjobboldali, a holokauszttal is összekapcsolódó szovjetellenes nacionalizmus feltámasztása.

Napjainkban, mondhatjuk, az ukrán nacionalizmus az ukrán függetlenséget következetlen, ruszób és antiszovjet gondolati konstrukciókra építi. Ukrajnában a nacionalizmus liberális és baloldali változatai sohasem formálódtak meg igazán. A nemzeti függetlenség amúgy is gyenge és korlátozott, demokratikus és baloldali gyökerei kiszáradtak. 1917 után a polgárháború időszakában éppen ukrán területeken játszódtak le a legnagyobb pogromok, Petljura (az Ukrán Népi Köztársaság elnöke) alatt mintegy 40 000 zsidót mészároltak le, ami a holokauszt előtt a legnagyobb zsidó népirtás volt. Egyre inkább a banderista múlt vált az ukrán nacionalizmus központi magjává, míg nem 2014 után hivatalosan is nemzeti hősként avatták Sz. Banderát és a Waffen-SS tisztjét, Suhevicsét, illetve „függetlenségi örökségüket”, akiket megválasztása után Zelenszkij is nemzeti hősként nevezett. A liberalizmus egyesítése a szélsőjobboldali hagyománnyal önmagában is ellentmondásos jelenség. De mit fed el ez a nacionalista ideológia? 2014 óta különösen fontos ez a nacionalista gondolati konstrukció, mert ez ellensúlyozza azt a tényt, hogy az ukrán független állam amerikai gyámság alá került. A „demokratikus kapitalizmus”, az „európai kulturális elkötelezettség” olyan vonzónak tetsző ideológia, amely mögött a „rablókapitalizmus” korrump, oligarchikus formája húzódik meg, ami ezer szállal kötődik a cetrunkapitalizmus piaci és hatalmi érdekeihez.

Bartha Eszter: A másik oldalon persze az orosz nacionalizmus is igen komoly mozgósító erővel rendelkezik. Az oroszországi hatalmi legitimációs ideológia inkorporálja az antifasiszta múltat, a nagy honvédő háború egyfajta szellemi örökségét. De kérdés: hogyan használja fel ezt az örökséget a kapitalista uralmi elit?

Krausz Tamás: A Putyin (illetve ideológusai) által használt legitimációs ideológia négy fő forrásból táplálkozik. 1. Az első elem a birodalmi nacionalizmus a maga évezredes tradíciójával, hangsúlyozva a nagy cárok „orosz földeket összegyűjtő” és megtartó képességeit. Mindezt egész apparátusok historizálják, „modernizálják”. 2. A birodalmi nacionalizmus a 20-as évek elején szárba szökken „eurázsiaiág” gondolkörével egészül ki, amely egyúttal utal arra, hogy a nyugati centrummal szemben Oroszország kész – eurázsiaiázsiai nagyhatalomként, a szovjet utódállamok egy csoportjának összefogásával – Kínával, Indiával szövetségben megjelenni, kifejezve egyúttal a világrendszer másik centrumát, vagyis egy új bipoláris világrend elvi lehetőségét. 3. Az oroszországi nemzetállam a maga gazdasági-piaci szükségleteit a modern *államnacionalizmus* erejével támasztja alá, amely a nagyhatalmak versenytársaként tekint Oroszországra – felhasználva a szovjet korszak számos teljesítményét. 4. Az államnacionalizmus kiegészítő eleme egy „deleninizált”, „dekommunizált” szovjet állami örökség antifasiszta tradíciója és a szovjet internacionalizmus, a soknemzetiségűség öröksége. Ennek megfelelően ez a gondolkör elutasítja az „etnonacionalista” széthúzás formaváltozatait, amelyek Oroszország felbomlásának potenciális lehetőségét erősítik. A „nemzetiségi autonómiák” rendszerét ideológiai síkon a nagy honvédő háború hősi hagyománya kapcsolja össze. Így Oroszország a Szovjetunió utódállamaként is megjelenik, de szigorúan antikommunista és antiszocialista alapon. Lenin helyét a sztálini bürokratikus centralizmus hagyatéka foglalja el.

Bartha Eszter: Mégis milyen különbségeket látsz a háború orosz és ukrán „ideologikuma” között? Miközben természetesen érthető, hogy a mai helyzetben az orosz narratívára vajmi kevés „vevő” van Nyugaton, hiszen, ahogy mondtad, az információs háborút Oroszország már a háború megindítása előtt elvesztette.

Krausz Tamás: Az Ukrajnával folyó háború nemcsak az ukrán nacionalizmus pozíciót erősítette meg, hanem Oroszország kohézióját is, legalábbis egy időre. Mivel a háború az USA-val való globális megütközés része, és olyan szankciós politikát vont maga után, amely Oroszországot visszaveti egy szinte példátlan izolációs helyzetbe, aligha kell hangsúlyozni, hogy azt az Oroszországra hazájaként tekintő sok millió ember úgy fogja fel, mint az ország létérdekei elleni támadást. Ám egyelőre e feltételrendszerben sem merül fel komoly

formában az oligarchák nacionalizálása és az államszocialista rendszer második kiadásával való kísérletezés. Viszont az Ukrajna elleni háború megokolása alapvetően a jelzett és instrumentalizált antifasiszta hagyományba illeszkedik, amit „nácitlanításnak” neveznek.

A banderista szélsőjobboldaliság, a német nácizmussal való együttműködés hagyománya sohasem fertőzte meg az ukrán nép többségét. Ma is „csak” az államhivatalnoki kar, a közvetlen hatalomgyakorlók, a szervezett szélsőjobboldali katonai struktúrák (Azov, Ajdar, Jobbszektor stb.), valamint a rendőrség szélesebb csoportjainak sajátja. Mint említettem, az orosz esetben a nemzeti kohéziót az uralkodó osztályok és a hatalom vezető körei a nagy honvédő háború hagyományához kötik, és az ukrán pronáci szélsőjobboldal nyugati támogatását, felfegyverzését teszik szóvá.

Nekünk viszont látni kell, hogy a mélyben itt tőkeviszonyok és tőkeérdekek mozognak. Az áldozati kategóriába maga a háborút elszenvető civil lakosság, a hétköznapi ember tartozik. Ez annyira így van, hogy Zelenszkijnek és hatalmi csoportjának is volt választási lehetősége a háború tekintetében, hiszen a német kancellár, Scholz még jóval a háború kitörése előtt felhívta Zelenszkij figyelmét arra, hogy ha lemond Ukrajna NATO-tagságáról, Oroszország nem indít katonai támadást. Ám Zelenszkij inkább Amerika szírhangjaira hallgatott, nem jutott eszébe a kérdés: megéri-e az esetleges NATO-tagság a lakosság mérhetetlen szenvedését, a hétköznapi erőszak eskalálódását, ami még egy „korlátozott” háborúval is elkerülhetetlenül együtt jár.

Bartha Eszter: A rendszerváltás után az olyan fogalmak, mint osztálytudat, munkásmozgalom, forradalom nemcsak hogy kikerültek a hazai történetírás szótárából, hanem egyenesen a régi legitimációs ideológiával azonosították őket, amely az államszocializmus összeomlásával került a történelem „szemétdombjára”. Az egykori osztályideológiák helyét elfoglalta az etnonacionalizmus. Korábban így fogalmaztál: „Az »etnonacionalizmus« mindig vad gyűlöletkeltés, mindig ellenségteremtés, bűnbakkeresés, a valódi társadalmi problémákról és szociális konfliktusokról, a kialakult helyzet okainak megtalálásáról tereli el a figyelmet.”*

Miközben bőven igaz, hogy a mai nemzetközi és hazai jobboldal mindent megtesz azért, hogy felélessze a törzsi-etnikai-vallási, ese-

* Bartha (2019): i. m. 113.

tenként akár faji identifikációt, a baloldal is mintha feladta volna régi, antikapitalista pozícióit, és helyette egy szélsőséges identitáspolitikába menekül, lásd a *cancel culture* címszó alatt elhíresült jelenséget. Itt az identitások szélsőséges fragmentációjáról van szó, amely még tovább aprózza az egyébként is igen lokális antikapitalista lázadást.

Krausz Tamás: Ezzel kapcsolatban jegyezném meg, hogy globális szinten és Kelet-Európában különösen, a háború nyomán mesterségesen is felturbózott, szinte fajgyűlölő ruszofóbia a maga angolszáz eredetének megfelelően nem egyszerűen egy gyarmatosító-rasszista ideológia. Ennél rosszabb a helyzet. Ez a mindent átható ruszofóbia, amely megtámadja Csajkovszkijt és Tolsztojt, Puszkint és Majakovszkijt egy globális igazolás az amerikai hegemonia minden áron való megteremtése számára, végső soron akár egy világháború kockázata árán is. Még a CNN által fűtött ruszofóbia is csak egy alkalmazott eszköz, nem valami tudatos rasszista uszítás, mint a náci rasszizmus volt, hanem csupán igyekszik az USA meggyengíteni világrendszerbeli konkurensének presztízsét és tekintélyét, amire a jelenlegi háború a nagyon is a „megfelelő” alkalmat kínálta. A szankciós politika sem tébolyult elmék találmánya, hanem, ismétlem, a világgazdaság, a nemzetközi pénzügyi rendszer átrendezésének, új szabályai és biztonsági rendszere kialakításának eszköze, amihez Oroszországnak és Kínának is alkalmazkodnia kell. A közvetlen tét kereskedelmi-piaci értelemben nem csupán az, hogy az USA elfoglalná Oroszország helyét az európai energiapiacra és a globális fegyvergyártási és kereskedelmi piacon, hanem az, hogy gazdasági, politikai és katonai értelemben az EU szorosan az amerikai gazdasági-politikai és katonai „életter” alárendelt részévé válik. Az energiaszektor és a fegyvergyártásból profitáló szektorok jól járnak, a lakosság nagy tömegei az infláció, a munkanélküliség és az elszegényedés áldozataivá válnak. Ennek megfelelően Oroszország az ázsiai gazdasági és politikai folyamatok és az állami együttműködés felé veheti az irányt. Az USA ezzel szabadabb kezét kap a Kína elleni gazdasági háború kiterjesztése számára. Ugyanakkor alá kell húzni, hogy a komoly közgazdasági elemzések már jelezték: a szankciós politikának, Oroszország gazdasági blokádjának csak vesztesei vannak. Ha sikerül is elkerülni a kibontakozóban lévő III. világháború „forró” kiterjedését, visszaállítani a „hideg béke” korszakát, akkor sem lehet már visszatérés a régi világrendhez. A háború kíméletlenségét az is magyarázza, hogy a „győztes” deklarálhatja: megőrizte pozícióját a világrendszeren belül a globális geopolitikai

szembenállás körülményei között. Tehát a mostani háború tulajdonképpeni tétje az amerikaiak szempontjából Oroszország legyengítése, kivéreztetése, hogy azután Kína ellen fordulhasson. Az USA megint a „világ felszabadítójának” pózában tetszeleg, miközben éleszti a háború parazsát, harcol Oroszország ellen az utolsó ukránig.

Bartha Eszter: Mi lehet a háború végkifejlete?

Krausz Tamás: Ugyan jósolni nem szeretek, de most úgy tűnik, Oroszország képes lesz arra, hogy a NATO-val szembeni önálló hatalmi pozícióját deklarálja Kelet-Ukrajna „visszafoglalásával”, s mindezt egy példátlan gazdasági világháború keretei között, amely Oroszország számára felér azzal a totális blokáddal, amelyet 1919–1920-ban élt túl. Oroszország ezt a történelmi jelentőségű küzdelmet Kínával és Indiával a háttérben vívja meg. Amennyiben a Nyugat mégis térdre kényszerítené Oroszországot katonailag Ukrajnában, az USA valószínűleg megerősítené uralkodó pozícióját a világrendszer centrumában, és a perifériákon is.

Bartha Eszter: Mit gondolsz, mit tehet, mit támogathat ebben a helyzetben az antikapitalista nemzetközi és hazai baloldal?

Krausz Tamás: Nem lehet tudni, mit hoz a jövő. Az USA a szankciós politikájával úgyszólván lerombolja a világgazdaság eddigi szabályrendszerét, maga alá rendeli az Európai Uniót mind gazdasági, mind politikai, mind katonai téren. Az Európai Unió ilyen öngyilkosnak tetsző alárendelődése az amerikai szankciós politikának, egyelőre rejtély. Különösképpen megdöbbentő Németország új szocdemzöld koalíciós kormányának szolgai alárendelődése az amerikai „diktátumoknak”, ami azzal fenyeget, hogy nemcsak Németország gazdaságát, de az Unióét is „leteperi”, mindenekelőtt – az amerikaiak által diktált – orosz gázembargó fenyeget katasztrófával. Ez Európa népeinek – nem is szólva a félperiféria és a periféria népeiről – sokba fog kerülni (infláció, munkanélküliség, energia- és élelmiszer-árrobbanás, elszegényedés, létbizonytalanság), vagyis komoly társadalmi mozgalmak várhatók, amelyek kiszámíthatatlanok: nem lehet tudni, hogy egy baloldali-szocialista irányba tájékozódnak-e, vagy pedig az etnonacionalista szélsőjobboldal irányát követik. A tapasztalatok szerint a tőke, a kapitalizmus politikai megszemélyesítői, képviselői válsághelyzetben általában az utóbbi utat preferálják – ne feledjük

el a náciizmus vagy a *pinocchetizmus* történetét. Az oroszokkal való amerikai–európai szembenállás egyúttal Kína világgazdasági és világszervezeti pozíciójának gyengítését, korlátozását is célozza. A nagy változások mindig magukban hordozzák a nagy szociális konfliktusokat is, amelyek világhatalmá tehetik a hatalmi elitet számára, de a társadalom előtt is, az „1917-es dilemmát”. Oroszország fennmaradása kapitalista alapon hosszabb távon nem lehetséges, de egy kibontakozó, valóban demokratikus tömegmozgalom létrehozhat egy új típusú antikapitalista-szocialista lehetőséget, s talán éppen egy, az önkormányzó-közösségi tulajdonságait is magában foglaló vegyes gazdálkodás irányába mutatón oldja majd meg a világszervezet és az orosz kapitalizmus válságából következő ellentmondásokat. De nem zárnám ki az államszocializmus második kiadásának lehetőségét sem, amennyiben a forradalmi átalakulások megint csak a kelet-európai régió vagy annak egyes területeire terjednek majd ki. A forradalmi megoldások víziója természetesen más szcenáriók létezését egyáltalán nem negligálja, mint fentebb hangsúlyoztam. Kelet-Európa az egész világszervezeten belül jelenleg egy homogénnek tetsző reakciós övezet, amely nemcsak jelentős mértékben meghatározott Nyugat-Európától is, hanem igen negatívan maga is visszahat ez utóbbira, amely szintén belefeledkezni látszik saját hatalmi-kulturális identitásába, civilizációs rasszizmusába.

Azonban az ellentmondások ukrainai kislétségi pontja – itt és most – éppen azért veszélyes globális méretekben, mert a katonai konfrontáció kiterjedése még egy „véletlen” esemény hatására is végbemehet, azaz a globális háború elpusztíthatja az egész emberiséget és a bolygónkat is. Putyin, ha teheti, addig nem fogja befejezni a háborút, amíg a korábban világgá kürtölt biztonsági garanciáit Ukrajna és a Nyugat nem deklarálja. Végül is ennek hiányában indította el a katonai inváziót. Tehát nemcsak arról van szó, hogy könnyű egy háborút elkezdni, de nehéz kijönni belőle, hanem arról is, amire Thomas Mann figyelmeztetett bennünket: Európa, vigyázz! Aki ma nem a békét, nem a diplomáciai megoldást mozdítja elő, hanem további fegyverkezésről és katonai támogatásról beszél, az a háború kiterjesztését, milliók szenvedéseinek meghosszabbítását propagálja, akarva-akaratlanul is a béke, a humanista kiút megtalálásának elodázásán, a világhatalom „előkészítésén” fáradozik. Végül újra hangsúlyoznám, a baloldalnak mindenütt az azonnali béketárgyalásokat, a tüzszünetet, a fegyverek további ömlesztésének megakadályozását kell követelnie, miközben minden erővel a háború áldozatainak, valójában az egyszerű dolgozó

emberek megmentésén kell fáradoznia, s jeleznie, hogy mind az orosz, mind az ukrán fél saját rezsimje, mindenekelőtt saját szélsőjobboldala ellen is harcot kell folytasson, hacsak nem gondoljuk, hogy a NATO támogatása vagy a helyi nacionalizmus támogatása az antikapitalista baloldal dolga lenne. Egy bizonyos, a dolgozó osztályokkal való szolidaritás ma talán fontosabb, mint bármikor, legyen szó a kelet-ukrajnai köztársaságokról, Oroszországról vagy mindenekelőtt Ukrajnáról. Mindez konkrét és pontos politikai elemzést és megoldásokat igényel, de a kapitalista logika mentén nem látszanak kibontakozási lehetőségek. Éppen ezért hosszú, de már rövid távon sem látok más, humanista reményt az emberiség előtt, mint egy új, a társadalmi önvédelem és önszerveződés eszményeit is magában foglaló szocializmust, amely nem tér vissza az állam és a tőke gyámkodása alá.